

ГЕНДЕР ТЕНГЛИККА ЭРИШИШ: ИМТИЁЗЛАР ТИЗИМ ТАРАҚҚИЁТИ УЧУН ХИЗМАТ ҚИЛМОҒИ ДАРКОР

Уринбоева Дилноза Усмон кизи,

Тошкент шаҳар маъмурий судининг

судья катта ёрдамчиси,

Тошкент давлат юридик университети

“Маъмурий ва молия ҳукуқи” кафедраси

мустақил тадқиқотчиси

+99890-323-25-93

E-mail: dilnozaaurinboyeva10@gmail.com

Аннотация: Мазкур мақолада бугунги кунда энг актуал мавзулардан бири бўлган, яъни судларда ва давлат ташкилотлари бошқарувида хотин-қизларнинг ролини ошириш, аёлларга ҳам бошқарув ходими, ҳам раҳбар сифатида ўз иқтидорини ва салоҳиятини намоён қилишлари учун етарли шарт-шароитлар яратиш, шунингдек, яратилган имтиёзлардан самарали фойдаланиш ва тизим ривожини барқарорлаштириш ҳақидаги масалалар қиёсий таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: гендер тенглик, хотин-қизларнинг давлат бошқарувидаги иштироки, судларда аёллар салмоғини сифат кўрсаткичлари даражасида ошириш.

Суд тизимида хотин-қизлар иштирокини ошириш зарурати Ўзбекистоннинг Хотин-қизларни камситишнинг барча шакллариغا барҳам бериш тўғрисида конвенция, Пекин декларацияси ва Ҳаракатлар платформаси бўйича мажбуриятларидан келиб чиқади.

Хусусан, ушбу ҳужжатлар давлат бошқарувида лавозимларни эгаллаш, давлат бошқарувининг барча даражаларида, жумладан, суд тизимида ҳам давлатнинг барча вазифаларини амалга оширишда хотин-қизлар учун имкониятлар тенглигини таъминлаш мажбуриятини юклайди. Ушбу ҳужжатларда хотин-қизлар одил судловга эришишларини таъминлаш учун чора-

тадбирларнинг кўрилиши кераклиги белгиланган. Бир қанча ҳужжатларда суд тизимида хотин-қизлар иштирокини ошириш билан боғлиқ қоидалар мавжуд.

Пекин декларацияси ва Ҳаракатлар платформаси хотин-қизлар судья, адвокат ва бошқа мансабдор шахс сифатида ишлашлари учун эркаклар билан тенг ҳуқуқли бўлишини таъминлаш мақсадида чора-тадбирлар кўришни талаб қилади.

БМТнинг Хотин-қизларни камситишга барҳам бериш бўйича Қўмитаси давлат бошқаруви органлари, хусусан, суд ва ижро этувчи ҳокимият органлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларида, ва, айниқса ушбу органларнинг юқори лавозимларида хотин-қизларнинг иштироки етарли эмаслигидан хавотирда эканини билдирган.

Қўмита иштирокчи давлатга хотин-қизлар ва Пекин декларацияси ва Ҳаракатлар платформаси хотин-қизлар судья, адвокат ва бошқа мансабдор шахс сифатида ишлашлари учун эркаклар билан тенг ҳуқуқли бўлишини таъминлаш мақсадида чора-тадбирлар кўришни талаб қилади¹.

Судьяларнинг мустақиллиги тўғрисидаги БМТнинг асосий тамойиллари судьяларни танлашда ушбу шахснинг ирқи, терисининг ранги, жинси, дини, сиёсий ва бошқа эъти-қоди, миллий ёки ижтимоий келиб чиқиши, мулкӣ, табақавий ва бошқа ҳолатига қараб камситишга йўл қўйилмаслиги кераклигини мустаҳкамлайди.

Суд тизимида хотин-қизлар иштирокини ошириш зарурати БМТнинг Судьялар ва адвокатлар мустақиллиги бўйича махсус маърузачиси Габриэла Кнаульнинг маърузаларида асослаб берилган². Унинг сўзларига кўра, судлар ва трибуналлар хотин-қизларнинг эҳтиёжларига эътибор қарата олиш ва уларнинг инсон ҳуқуқларини ҳимоясини таъминлай олишлари учун жамият ва хотин-қизларнинг ўзлари суд тизимида ишонишлари керак бўлади.

¹ Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар бўйича Қўмитанинг Ўзбекистоннинг иккинчи даврий ҳисоботи бўйича якуний мулоҳазалари (E/C.12/UZB/CO/2)

² Г.Кнауль, А/НRC/17/30

Шу муносабат билан Махсус маърузачи Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг инсон ҳуқуқлари бўйича Олий комиссари Наванетем Пиллейнинг одил судловни амалга оширишда, шу жумладан, миллий судлар чиқарадиган қарорларда хотин-қизларнинг иштирокини таъминлашнинг ягона йўли хотин-қизларнинг ҳаётий тажрибасидан фойдаланишдан ҳамда жамиятнинг хилма-хиллигини акс эттирувчи ва шу сабабли низоларни ҳал этишда тегишли зийракликни намоён қиладиган аёл-судьяларни тайинлашдан иборатдир деган фикрига қўшилади³.

Шундай қилиб, жамиятнинг хилма-хиллигини акс эттириш суд тизимида бўлган ишончни уйғотиш ва барча турдаги суд ишларини кўришда хотин-қизларнинг тажрибаси ва алоҳида эҳтиёжларини инобатга олишни таъминлаш учун муҳим аҳамият касб этади. Барчага маълумки, агар суд тизими жамиятнинг хилма-хиллигини намоён этувчи виждонли ва холис судьялардан иборат бўлса, судга мурожаат қиладиган хотин-қизлар суд тизимининг хайрихоҳ эканини кўпроқ ҳис қила олишлари мумкин. Шу сабабли суд тизимида фаолият юритувчи хотин-қизларнинг, хусусан, озчиликка мансуб ва кам намоён этилган гуруҳларга кирувчи хотин-қизларнинг сони етарлича бўлиши керак. Азалдан, аёлларда эркакларга нисбатан дипломатик қобилият кучли бўлиши таъкидланиб келинади. Яъни, Амир Темур бобомизнинг: - давлат ишларининг аксариятини машварат билан амалга оширдим, – деганларидек, аёлларда муаммога қизиққонлик билан эмас, балки медиатив йўл билан ечим топиш қобилияти табиятан яхши ривожланган.

Маърузачи тарихий, маданий, биологик, ижтимоий ёки диний характердаги турли сабабларга кўра хотин-қизларнинг тажрибаси эркакларнинг тажрибасидан фарқ қилишини ва шу сабабли хотин-қизлар гендер стереотипларига қарши курашишни сусайтирмаган ҳолда суд жараёнини ўзгача қараш ва ёндашувлар билан олиб боришлари мумкинлигини таъкидламоқда. Бунинг натижасида суд

³ Christine M. Durham, Gender Equality in the Courts: Women's Work Is Never Done, 57 Fordham L. Rev. 981 (1989) Available at: <http://ir.lawnet.fordham>.

тизимининг янада хилма-хиллиги судьяларга баъзи муаммоларни ҳал қилишга монелик қилган тўсиқларни олиб ташлаган ҳолда, судлар томонидан кўриб чиқиладиган маса-лаларга мувозанатли ва холис ёндашишга имкон беради. Барқарор ривожланиш мақсадларининг асосий тамойили ҳисобланган “Ҳеч ким эътибордан четда қолмаслиги керак”лигига ҳам тўғри келадиган манфаатлари намоён этилмаган “гуруҳлар”нинг, жумладан, этник ва бошқа озчиликка қирувчи шахсларнинг иштирокини рағбатлантириш бўйича чоралар кўриш муҳимдир.

Бироқ айрим консерватив фикрлайдиган эскилик сарқитларига қатъий риоя қиладиган жамиятимиз вакиллари борки, аслида “тенглик” дейилаётган тушунчани хотин-қизларга имтиёзлар бериш орқали эркаклардан устун кўриш, деб тушуниши мумкин. Бу нотўғри фикр, албатта.

Фикримизча, хотин-қизларни қўллаб-қувватлаш орқали, мамлакатнинг қанчалар замон билан ҳамнафаслиги, ислохотлар ортга қайтмас тус олишини англатади. Суд ҳокимияти органларида хотин-қизлар иштирокини ошириш – бу Ўзбекистон Республикасининг халқаро мажбурияти бўлиб, хотин-қизларнинг одил судловга эришишини ва, умуман олганда, одил судловнинг сифатини ошириш ушбу мажбуриятнинг бажарилишига боғлиқдир. Ўз навбатида, бу мамлакатда гендер тенгликни таъминлашни баҳолашнинг мезонларидан бири бўлиб хизмат қилиши мумкин. Суд тизимида хотин-қизларнинг тенг иштирок этишига эришиш учун биринчи навбатда мавжуд тафовутни бартараф этиш ва суд тизимида хотин-қизлар иштирокини босқичма-босқич ошириш бўйича чора-тадбирларни кўриш керак. Суд тизимларида хотин-қизлар иштирокини ошириш бўйича халқаро тажрибани ўрганиш аёл-судьялар иштирокининг турли даражаларини ва уларнинг сонини оширишга таъсир қилувчи турли омилларни кўрсатди. Бундай тафовутлар, асосан, мамлакатларнинг тарихий жиҳатлари ва ривожланиш шароитларига боғлиқ.

Таҳлил қилинган мавзу доирасида қабул қилинган чора-тадбирлар асосан бир хил бўлиб, судьяларни танлаш ва лавозимга тайинлашнинг шаффофлиги ва

ошкоралиги да-ражасини оширишга, суд тизимида меҳнат шароитини яхшилашга, хотин-қизлар томонидан юридик таълимга эга бўлишини оширишга ва хотин-қизларни қўллаб-қувватлашни мақсад қилган турли ташкилотларни ташкил этиш ҳамда нетворкингни рағбатлантиришга қаратилган. Аслида ушбу чора-тадбирлар таълим олишдан юқори мансабга кўтарилгунга қадар бўлган барча босқичларни ўз ичига олади.

Тажрибаси ўрганилган хорижий давлатларда юридик таълим муассасаларида битирувчи қизлар сонини кўпайтириш хотин-қизлар-нинг юридик касбларни эгаллашини ошириш соҳасидаги асосий омил бўлгани тақдим этилган таҳлилда кўриниб турибди. Юридик таълим муассасаларида талаба қизлар сони-ни кўпайтиришга қаратилган чора-тадбирлар асосан “хотин-қизлар касби” ҳақидаги анъанавий стереотипларнинг ўзгариши билан боғлиқ бўлиб, уларни ўрганиш ушбу тадқиқот доирасига кирмайди.

Юридик ҳамжамиятда баҳс-мунозарага сабабчи бўлаётган аёл-судьялар учун квота тизимида қўлланилиши вақт билан чегараланган ва суд тизимларида аёл-судьяларнинг сони бўйича аниқ мақсадларга эришишни кўзлаган “умидсиз ёки шошилиш” чора сифатида қаралади. Хорижий мамлакатлар тажрибасининг таҳлили кўпгина хорижий мам-лакатларнинг суд тизими аёл-судьялар учун квота тизимини жорий этишни қўллаб-қувват-ламаслигини кўрсатди. Улар ўз позицияларини юриспруденция соҳасида хотин-қизларнинг сони етарли даражада эмаслиги билан асослайдилар. Шу сабабли айрим давлатларда квота тизимининг ўрнига мақсадли кўрсаткич тизимларини жорий қилиш таклиф қилин-моқда. Яъни “барча судларда хотин-қизлар учун 30 фоизлик квотага эришиш” ўрнига “2025 йилга қадар аёл-судьялар сонини 5 фоизга ошириш” вазифаси қўйилади. Бироқ биринчи навбатдаги чора сифатида ўрганилган мамлакатларнинг бир қанчасида

судьяларни танлаш ва тайинлаш учун масъул бўлган орган аъзолари учун гендер квота тизимини жорий этиш қўллаб-қувватланган. Ўзбекистонда бундай орган Судьялар олий кенгаши ҳисобланади. Ўзбекистонда ҳозирги аёл-

судьяларнинг катта қисми ўз фаолиятларини судларда (турли лавозимларда) бошлаганлар. Шу билан бирга, суд ходимларини ишга қабул қилиш механизми етарлича шаффоф эмас ва ходимлар суд раислари томонидан қабул

қилинади. Ушбу механизмнинг шаффофлиги ва ошкоралигини ошириш учун юқорида келтирилган “тенг шароитларда” қондасига амал қилган ҳолда суд ходимларини марказлаштирилган тартибда танлаш ва ишга қабул қилиш имкониятини кўриб чиқиш мумкин.

Сноски/References/Иқтибослар:

1. Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар бўйича Қўмитанинг Ўзбекистоннинг иккинчи даврий ҳисоботи бўйича якуний мулоҳазалари
2. (E/C.12/UZB/CO/2) Г.Кнауль, A/HRC/17/30
3. Christine M. Durham, Gender Equality in the Courts: Women’s Work Is Never Done, 57 Fordham L. Rev. 981 (1989) Available at: <http://ir.lawnet.fordham>.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2022-2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги Фармони.
5. Ўзбекистон Республикасининг “Медиация тўғрисида”ги Қонуни, 12.06.2018 й.
6. Iqdecision.com
7. Mediation Information and Assessment Meeting, MIAM.